Раздзел 6. ТЭКСТ

ТЭМА № 49. Тыпы і стылі маўлення. Спосабы і сродкі сувязі сказаў у тэксце

1. Тыпы маўлення

Апавяданне	Апісанне	Разважанне
Паведамленне пра падзеі, з'явы, дзеянні:	Апісанне прадмета, з'явы:	Выяўленне пэўных сувязей паміж прадметамі, з'явамі:
Першымі ў вёсцы прачынаюцца не пеўні, якія гарланяць з другой палавіны ночы, а птушкі. Яшчэ не ўзышло сонца, а на вішні ўсчынаюць гамонку вераб'і. Потым прылятае варона, садзіцца на вільчык хаты і доўга, аднастайна каркае. Затым варона знікае, а на змену ёй прыбываюць сарокі. Яны прымошчваюцца на штыкетніку, скачуць з калка на калок, трашчаць. Так пачынаецца раніца.	*Я гляджу вакол. Да самых хат падышла паводка, заліла паплавы і грады, двары і нізкія вуліцы, выган і зарэчныя лугі; лазнякі і алешнікі, далёкія дубы па самую макаўку ў вадзе. Рудаватая ад леташніх траў і гліністых берагоў паводка гайдаецца, драбіцца і зіхаціць на сонцы, нібы друзачкі разбітых люстэркаў. Куды ні зірнеш, бялеюць чароды гусей.*	*Эх, людзі! Адкуль нашы бяздушнасць, жорсткасць, варожасць да сваёй калыскі? Відаць, найперш – ад духоўнай дэградацыі. Сёння мы з вялікім імпэтам узяліся за ліквідацыю прабелаў у спасціжэнні этыкету, у тым ліку экалагічнага, але нам бы спасцігнуць самы святы этыкет: усе мы – госці! Прыроды. А таму і паводзіць сябе павінны як у гасцях – па-людску.*
Прыём фатаграфавання		
Некалькі фотаздымкаў (малюнкаў)	Адзін фотаздымак (малюнак)	Немагчыма сфатаграфаваць (намаляваць)

! **Асноўны тып маўлення** вызначаецца ў адпаведнасці з камунікатыўнай задачай тэксту: паведаміць пра падзеі, з'явы, дзеянні (апавяданне), ахарактарызаваць прадмет ці з'яву (апісанне), выявіць пэўныя сувязі паміж прадметамі ці з'явамі (разважанне).
Дапаможа размежаваць тып маўлення прыём фатаграфавання.
У жыцці ўсе тыпы маўлення часцей за ўсё сустракаюцца ў комплексе.

2. Стылі маўлення

Сфера выкарыстання	Задачы маўлення	Стылёвыя рысы	Асноўныя жанры
ГУТАРКОВЫ СТЫЛЬ			
Бытавыя, сямейныя, сяброўскія зносіны.	Абмяняцца думкамі, пачуццямі, інфармацыяй з блізкімі, знаёмымі людзьмі.	Непасрэднасць, натуральнасць маўлення. Адносіны да прадмета маўлення выражаны.	Бытавая гутарка, размова, паведамленне ў мэсанджары і інш.
КНІЖНЫЯ СТЫЛІ			
1. Навуковы стыль			
Асвета, навука (падручнікі, навуковыя працы, выступленні і паведамленні на навуковыя тэмы).	Паведаміць дакладныя звесткі і факты, якія маюць тэарэтычнае значэнне, растлумачыць іх.	Дакладнасць, доказнасць, лагічнасць выкладу. Адносіны да прадмета маўлення не выражаны.	Навуковы артыкул, рэферат, манаграфія, энцыклапедыя, артыкул у падручніку і інш.

Сфера выкарыстання	Задачы маўлення	Стылёвыя рысы	Асноўныя жанры
КНІЖНЫЯ СТЫЛІ			
2. Афіцыйны стыль			
Афіцыйныя зносіны, справаводства, заканадаўства.	Паведаміць звесткі, якія маюць практычнае значэнне, даць дакладныя парады, указанні, рэкамендацыі.	Прадпісальны характар маўлення, дакладнасць, стандартызаванасць. Адносіны да прадмета маўлення не выражаны.	Закон, пастанова, указ, дагавор, аб'ява, заява, аўтабіяграфія, характарыстыка, рэзюмэ, даведка, распіска, даверанасць і інш.
3. Мастацкі стыль			
Творы мастацкай літаратуры і вуснай народнай творчасці.	Вобразна, маляўніча апісаць які-небудзь прадмет ці з'яву, выказаць свае адносіны да іх.	Канкрэтнасць, вобразнасць, маляўнічасць выкладу. Адносіны да прадмета маўлення выражаны.	Проза, паэзія, драматургія.
4. Публіцыстычны стыль			
Грамадска-палітычная дзейнасць (газеты, часопісы, выступленні).	Паведаміць інфармацыю, якая мае грамадска-палітычнае значэнне. Уздзейнічаць на думкі і пачуцці людзей.	Эмацыянальнасць, доказнасць, дакладнасць, надзённасць, даходлівасць выкладу. Адносіны да прадмета маўлення выражаны.	Выступленне, артыкул на грамадска-палітычную тэму, рэпартаж, нататка, інтэрв'ю і інш.

3. Спосабы сувязі сказаў у тэксце

Паслядоўная сувязь

- 2-і сказ звязаны з 1-м, 3-і – з 2-м і г. д.;
- думка аўтара развіваецца паслядоўна (тое, што ў 1-м сказе было новым, у 2-м становіцца вядомым і г. д.);
- сказы ў тэксце нельга памяняць месцамі:

[1]. → [2]. → [3].

Паралельная сувязь

- 2-і, 3-і і г. д. сказы раскрываюць 1-ы (1-ы сказ задае тэму, а ўсе наступныя дэталізуюць агульны малюнак, канкрэтызуюць тэму);
- усе сказы, акрамя 1-га, можна памяняць месцамі:

[1]. → [2]. [3]. [4]. [5].

4. Асноўныя сродкі сувязі сказаў у тэксце

1. Словы-замяняльнікі – **займеннікі і прыслоўі:**

- *Шэры туман павіс над зямлёй.* ***Ён*** *шчыльнай заслонай укрыў наваколле.*
- *Выходзім на журавінавае поле.* ***Тут*** *усё скрозь усыпана чырвонымі ягадамі.*

2. Злучнікі:

Я шчыра дзякую табе, прырода! ***Але*** *як бы цябе ні любіў, з болем усведамляю, што застаюся ў вялікім даўгу перад табой.*

6. Адпаведнасць трывальна-часавых форм дзеясловаў:

Надышла *ноч.* ***Стала*** *вельмі цёмна. На небе* ***загарэліся*** *зоры.*

7. Аднолькавы парадак слоў у сказах (напрыклад, выказнік перад дзейнікам):

- *Пайшоў крыгаход. Шуміць Дзвіна.*
- *Шчасліва спявалі птушкі. Весела цвыркалі конікі.*

3. Сінонімы, у тым ліку кантэкстуальныя (метафары, рода-відавыя словы, агульны назоўнік – уласны назоўнік):

- *У бярэзніку мы заўважылі* ***зайца****. Ён таксама ўбачыў нас. За секунду* ***палахлівец*** *схаваўся ў гушчары.*
- *Луг усыпаны* ***рамонкамі. Кветак*** *так многа, што месцамі за імі не відаць травы.*
- ***Якуб Колас*** *– класік беларускай літаратуры. Нарадзіўся* ***пісьменнік*** *на Стаўбцоўшчыне.*

4. Лексічны паўтор (паўтор слоў):

Са свайго падарожжа я вынес ***уражанне****, што лес заселены добрымі звярамі і птушкамі.* ***Уражанне*** *пазней перарасло ў* ***перакананне****. І ніколі за ўсё жыццё я не меў выпадку расчаравацца ў сваім* ***перакананні****.*

5. Формы аднаго і таго ж слова:

Дрэвы *стаяць маўклівыя, нібы сонныя. Дзенідзе яшчэ* ***з дрэў*** *злятае апошняе лісце. Зямля* ***пад дрэвамі*** *ўкрыта жоўта-бурым лісцем.*

8. Аднатыпнасць сінтаксічных канструкцый (аднасастаўныя і двухсастаўныя сказы, развітыя і неразвітыя сказы і інш.):

Калі гавораць пра беларускую прыроду, успамінаюць Палессе. Калі гавораць пра багацце нетраў і зямлі беларускай, успамінаюць Палессе. Калі гавораць пра самабытнасць Беларусі, успамінаюць Палессе. Кожны беларус мусіць хоць раз убачыць Палессе, адчуць і зразумець гэты край.

9. Словы – арганізатары лагічных сувязей, а таксама пабочныя словы (*словам, такім чынам, так, па-першае* і інш.):

Найпрыгажэйшым чалавек бывае тады, калі ён не ведае пра гэта, калі ён не бачыць самога сябе. ***На жаль****, часцей за ўсё тады, калі яго не бачыць ніхто.*

10. Няпоўны сказ:

На паляну выйшаў лось. ***Пастаяў, агледзеўся.***